

ความรักหลากหลายมิติในลิลิต ตะเลงพ่ายกับภาพลักษณ์สมเด็จพระ พระนเรศวรมหาราช วีรบุรุษต้นแบบ*

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต
ภาควิชาสาธิต สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

ความรักหลากหลายมิติในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย นอกจากจะให้อารมณ์หลากหลายแก่ผู้อ่านแล้ว ยังสะท้อนลักษณะนิสัยและภาพลักษณ์ของตัวละครสำคัญต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งส่งเสริมให้ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรในฐานะวีรบุรุษต้นแบบให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ทั้งที่เป็นต้นแบบของนักรบที่มีปฏิภาณ และต้นแบบของกษัตริย์หรือนักปกครองที่มีคุณธรรม

คำสำคัญ : ลิลิตตะเลงพ่าย, ความรักหลากหลายมิติ, อารมณ์หลากหลาย, ลักษณะนิสัยและภาพลักษณ์ของตัวละครสำคัญ, ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวร, วีรบุรุษต้นแบบ, ต้นแบบนักรบที่มีปฏิภาณ, ต้นแบบกษัตริย์หรือผู้ปกครองที่มีคุณธรรม

๑. ความนำ

บทความเรื่องนี้สืบเนื่องมาจากกระแสความนิยมภาพยนตร์ไทยเรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ภาค ๑ และภาค ๒ ของคนไทยเมื่อปีที่แล้ว ในภาพยนตร์ดังกล่าว ผู้สร้างให้ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรที่เป็นเด็กชายใจดีผู้เสียสละซึ่งยอมรับโทษจากอาจารย์แทนเพื่อน ๆ และเจ้าชายหนุ่มแห่งอยุธยาที่ทรงเสี่ยงชีวิตเพื่อช่วยเพื่อนที่กำลังตกอยู่ในอันตราย เจ้าชายหนุ่มที่แมตกเป็นตัวประกันอยู่ในบ้านเมืองของพม่า ก็ยังองอาจและรักศักดิ์ศรี

รวมทั้งเจ้าชายหนุ่มแห่งอยุธยาที่มีความรักกับแม่หญิงมณีจันทร์ในดินแดนของพม่านั่นเอง

ภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรเมื่อยังทรงพระเยาว์และเมื่อทรงเจริญพระชันษาเป็นเจ้าชายหนุ่มก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์สงครามยุทธหัตถีเรื่องราวดังกล่าวไม่มีในวรรณคดีไทยเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเฉลิมพระ

เกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงชนะศึกยุทธหัตถีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ ในการนิพนธ์ครั้งนี้ กวีทรงนำเนื้อหาสำคัญมาจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) แล้วทรงปรุงแต่งให้มีความดีเด่นยิ่งขึ้น

ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** เป็นอย่างไร และกวีมีกลวิธีในการนำเสนออย่างไร เป็นเรื่องที่จะได้นำมาเสนอเป็นประเด็นสำคัญในบทความเรื่องนี้

โดยทั่วไป กวีจะกล่าวถึงความรักน้อยมากในผลงานที่แต่งขึ้น

* บรรยายในการประชุมสำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐

เพื่อสวดดีเกียรติคุณของวีรบุรุษ ที่พบเห็นโดยมากเป็นเรื่องที่วีรบุรุษคิดถึงหญิงคนรักที่จำต้องจากมาในระหว่างเดินทัพ ส่วนที่เป็นความรักของขุนพลฝ่ายศัตรูนั้น กวีมักไม่สนใจกล่าวถึง

หากพิจารณาเฉพาะวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของไทย เช่น ในเรื่อง **ยวนพ่ายโคลงตัน** พบว่าไม่มีการกล่าวเรื่องความรักของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแต่อย่างใดเลย ส่วนในมหากาพย์เรื่อง **ท้าวบาเจือง** มีเรื่องท้าวเจืองคร่ำครวญแสดงความรักและอาลัยที่มีต่อนางจ้อมม่วนผู้เป็นหญิงที่ท้าวเจืองรักมากที่สุด แต่ยังไม่สามารถสู่ขอมาเป็นคู่ครองได้เพราะถูกมารดาของนางกีดขวางและเรียกสินสอดแพงมากจนท้าวเจืองไม่สามารถหามาให้ได้ จึงได้แต่ลอบพบและลักลอบได้เสียกับนาง (ประคอง นิมมานเหมินท์, ๒๕๓๐ : ๓๓๑) ก่อนที่ท้าวเจืองจะยกทัพไปช่วยเมืองเงินยางรบกับพวกแก้วประกัน ได้แะสั่งนางจ้อมม่วนด้วยความรักและความอาลัยระหว่างเดินทัพท้าวเจืองห่มผ้าของนางแนบชิดติดกายต่างไออุ่นของนางจ้อมม่วน (เรื่องเดิม : หน้าเดิม) ท้าวเจืองคิดถึงนางเมื่อเห็นสัตว์ในธรรมชาติอยู่กันเป็นคู่ ๆ หรือเห็นกิ่งไม้กอดเกี่ยวกัน และเกิดความเศร้าเมื่อเห็นภูเขาหลายลูกทอดตัวกีดขวางท้าวบาเจืองกับหญิงคนรักไว้ (เรื่องเดิม : ๓๓๑-๓๓๒) รวมทั้งคร่ำครวญอาลัยรักนาง โดยเปรียบ

เทียบการจากกันของท้าวกับหญิงคนรักเหมือนการจากกันของตัวละคร ๒ คู่ ได้แก่ การจากกันของพระสุทรนุกับนางจिरประภาในเรื่อง **สุทรนุชาดก** และการจากกันของพระบารสกับนางอุสาในเรื่อง **อุสาบารส** (เรื่องเดิม : ๓๒๖) มีข้อสังเกตว่าคำคร่ำครวญของท้าวเจืองมีไม่มากนัก เป็นการนำธรรมชาติมาเป็นสะพานเชื่อมโยงเพื่อถ่ายทอดอารมณ์รักและอาลัยที่มีต่อนางจ้อมม่วน แต่ไม่เน้นศิลปะการเล่นคำซ้ำหรือคำพ้องอย่างกวีอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ (เรื่องเดิม : ๓๓๔)

เมื่อพิจารณาเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ซึ่งเป็นมหากาพย์อีกเรื่องหนึ่งของไทย พบว่ามีเรื่องความรักปรากฏอยู่มาก และมีมากกว่าวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่องอื่น ๆ ทำให้น่าสนใจศึกษาว่าความรักดังกล่าวเป็นความรักของตัวละครตัวใดบ้าง กวีนำเสนอเรื่องความรักเหล่านั้นด้วยวัตถุประสงค์ใด และความรักเหล่านั้นมีความสำคัญต่อตัวละครเอกของเรื่องอย่างไรบ้าง

๒. วัตถุประสงค์

บทความเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาบทบาทความสำคัญของความรักหลากหลายมิติในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรักหลากหลายมิติเหล่านั้นกับภาพลักษณ์วีรบุรุษของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๓. สมมุติฐาน

ความรักหลากหลายมิติในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยและภาพลักษณ์ของตัวละครต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน และความรักต่าง ๆ ดังกล่าวให้อารมณ์หลากหลายแก่ผู้อ่าน ทำให้เรื่องมีชีวิตชีวา และส่งเสริมให้ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะวีรบุรุษต้นแบบเด่นชัดยิ่งขึ้น

๔. ภูมิหลังของเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย

๔.๑ ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

ผู้แต่งเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสผู้ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์เป็นพระโอรสองค์ที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกับเจ้าจอมมารดาจ้อย มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासกรี พระองค์บรรพชาเป็นสามเณรในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตั้งแต่มีพระชนมายุ ๑๒ ชันษา ต่อมาได้ทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และทรงอยู่ในเพศสมณะจนตลอดพระชนม์ชีพ ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์สิ้นพระชนม์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะมีพระชนม์ ๖๓ พรรษา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์เรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ใน พ.ศ. ๒๓๗๕ เพื่อให้วัดแห่งนี้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของประชาชนโดย

ทั่วไป จึงโปรดให้รวบรวมสรรพวิชาความรู้สาขาต่าง ๆ มาจารึกลงบนแผ่นหินอ่อนประดับตามศาลารายในวัดแห่งนี้ เรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ก็เป็นหนึ่งในสรรพวิชาความรู้เหล่านั้นที่มีการแต่งและนำมาจารึกไว้ ส่วนวัตถุประสงค์ในการแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ กวีกล่าวไว้อย่างชัดเจนทั้งในตอนต้นเรื่องและท้ายเรื่องว่า

เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวร ดังปรากฏในรายต้นเรื่องว่า “...เฉลิมพระเกียรติผ่านเฝ้า เจ้าจักรพรรดิแผ่นดินสยาม สมญานาม **นฤเบศ นเรศวรนรินทร์...**” (ลิลิตตะเลงพ่าย, ๒๕๓๐ : ๒) และปรากฏในโคลงท้ายเรื่องว่า

เสร็จแสดงพระยศเจ้า

องค์อติศรีสมมุติ
นเรศวรรัตนมกุฎ
หวังอยู่คู่ชเรศไว้

จอมอยุธยา เยาเอย

เทพไท้
เกศกษัตริย์ สยามฤา
ฟากฟ้าดินเฉลิม

(เรื่องเดิม : ๑๑๗)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์เรื่องนี้ด้วยคำประพันธ์ประเภทลิลิตเป็นลิลิตสุภาพที่ประกอบด้วยรายสุภาพและโคลงสุภาพ โคลงที่ทรงนิพนธ์มีทั้งโคลง ๒ โคลง ๓ และโคลง ๔ พระองค์ทรงปิดท้ายเรื่องด้วยโคลงกระทู้อันเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่ทรงนิยมใช้ปิดท้ายเรื่องวรรณคดีที่ทรงนิพนธ์

นอกจากนี้ กวียังแสดงฝีมือแต่งคำประพันธ์ด้วยการแต่งเป็นโคลงกลบทหลากหลายชนิด ได้แก่ กลบทบุษบงแย้มผกา กลบทพวงแก้วกุดั่น กลบทกินนรเก็บบัว กลบทงูกระหวัดหาง และกลบทช้างประสานงา นอกจากนี้ ในบางบาทยังแต่งในลักษณะของโคลงกลบทวิ้วพันหลักหรือกลบทเก็บบาทอีกด้วย (ชลดา เรื่องรักษ์ลิลิต, ๒๕๔๔ : ๘-๙) ผู้วิจัยขอไม่กล่าว

รายละเอียดเรื่องกลบทต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะไม่ใช่สาระสำคัญในบทความเรื่องนี้

ในการแต่งเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ครั้งนี้ พระองค์เจ้ากปิธกฤมา ผู้เป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเป็นพระนัดดาของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงช่วยนิพนธ์บ้างเล็กน้อย ดังที่กวีได้ทรงกล่าวในตอนท้ายของเรื่องว่า

ไพบูลย์โดยบทเบื่อง

รังษฤษฎ์พระหลานตูล
กปิษฐา* ชัตติยกุมาร
หน่อบพิตรเจ้าช้าง

โบราณ รัตฤา

ต่อบ้าง
สมมติ นามนา
เผือกผู้สามทรง

(เรื่องเดิม : ๑๑๘)

* สะกดตามต้นฉบับ

๔.๒ เนื้อหา

เนื้อหาของเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** เน้นความรักของพระมหาอุปราชาที่มีต่อพระสนมและเน้นพระปรีชาสามารถด้านการรบของสมเด็จพระนเรศวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งชัยชนะอั้งนองงามเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแห่งพม่าใน พ.ศ. ๒๑๓๕

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า ในส่วนของเนื้อหาที่เกี่ยวกับความรัก แม้กวีจะเน้นเรื่องความรักของพระมหาอุปราชาที่มีต่อพระสนม ความรักของตัวละครอื่น ๆ ก็มีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน เรื่องนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปภายหลัง

เนื้อหาของเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** มีว่า พระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรงนองทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของพระมหาธรรมราชา จึงมีรับสั่งให้พระมหาอุปราชาผู้เป็นโอรสนำทัพพม่าพร้อมกับทัพของเจ้าเมืองเชียงใหม่ไปชุมนุมคอยสังเกตเหตุการณ์ทางฝ่ายอยุธยา หากเห็นว่าเกิดการจลาจล เช่น มีการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ ก็ให้เร่งโจมตีเพื่อเอาชนะอยุธยาให้ได้ แม้พระมหาอุปราชาไม่เต็มพระทัยจะยกทัพไปตีอยุธยาและอ้างว่าทรงมีเคราะห์ แต่พระเจ้าหงสาวดีก็ไม่ทรงฟัง ซ้ำยังตรัสประชดและเสียดสีพระมหาอุปราชาว่าชี้ขลาดต่อหน้าหมู่อำมาตย์เป็นเหตุให้พระมหาอุปราชาทรง

อับอายและจำต้องนำทัพพม่าจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ คน บุกลงเขาเขตอยุธยาตามรับสั่ง โดยมาทางบกและเข้าเขตอยุธยาทางด้านด่านเจดีย์สามองค์ได้เมื่อถึงกาญจนบุรีที่ไร้ผู้คนเพราะชาวเมืองรู้ตัวและหนีกันไปหมดแล้ว หลังจากประทับแรมที่เมืองกาญจนบุรี ๑ คืนแล้ว ทัพพระมหาอุปราชาก็เคลื่อนข้ามสะพานที่ให้ทหารพม่าจัดสร้างขึ้น และเดินทางต่อไปจนถึงตำบลพนมทวน เกิดลมพายุพัดฉัตรหัก แม้ใครในกองทัพจะถวายนำคำทำนายว่าพระมหาอุปราชาจะได้เลื่อนสถานภาพขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์ก็ไม่ทรงวางพระทัย จึงทรงเดินทัพด้วยความเศร้าโศก กระทั่งมาตั้งค่ายที่ตำบลตะพังตรุ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทราบข่าวศึก ก็ทรงเตรียมรับศึกพม่า แทนที่จะยกไปกำราบเขมรดังที่ได้ทรงวางแผนไว้ พระองค์ทรงปรึกษาขุนนาง และมีความเห็นพ้องต้องกันว่าควรที่พระองค์จะเสด็จไปรับศึกพม่านอกกรุง เพื่อมิให้ข้าศึกได้ใจว่าสามารถยกทัพมาประชิดติดกรุงได้ พระองค์จึงมีรับสั่งให้เจ้าเมืองราชบุรียกกำลัง ๕๐๐ คน ไปชุมนุมอยู่ และให้เผาสะพานที่ฝ่ายพม่าสร้างขึ้นหลังจากที่ทหารพม่าเดินข้ามไปแล้ว ทั้งยังให้พระยาศรีไสยณรงค์และพระยาราชอุทธานนท์นำทัพหน้าจำนวน ๕๐,๐๐๐ คน ไปตั้งทัพรอที่พลวงที่ตำบลทุ่งหนองสาหร่าย ต่อมาเมื่อได้พิชัยฤกษ์ สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระ

เอกาทศรถทรงยกทัพไปทางเรือและตั้งทัพพักแรมที่ปากโมก คั้นนั้นเองสมเด็จพระนเรศวรทรงพระสุบินว่าทรงลุยกระแสน้ำเชี่ยวกรากไปต่อสู้อับจระเข้ที่ดุร้ายและมีกำลังมาก แต่ก็ทรงเอาชนะได้ โทรมวายคำทำนายว่าศึกครั้งนี้จะยิ่งใหญ่ถึงขั้นสงครามยุทธหัตถี และสมเด็จพระนเรศวรจะทรงลุยไล่ข้าศึกประจูดในพระสุบินนั้น

ขณะที่สมเด็จพระนเรศวรทรงคอยฤกษ์เคลื่อนทัพ มีพระบรมสารีริกธาตุเท่าลูกส้มเกลี้ยงลอยมาจากทางทิศใต้ เวียนขวารอบกองทัพแล้วลอยผ่านไปทางทิศเหนือ พระนเรศวรทรงปิติและทรงอธิษฐานขอให้ชนะข้าศึก เมื่อเคลื่อนทัพ สมเด็จพระนเรศวรทรงช้างเจ้าพญาไชยานุภาพ ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถทรงช้างเจ้าพญาปราบไตรจักร ทั้ง ๒ พระองค์พักเสวยที่ตำบลบ้านสระแก้วสระเกล้า และเสด็จต่อไปจนถึงทัพหน้าของอยุธยาที่ตั้งค่ายรออยู่ที่ตำบลหนองสาหร่าย ฝ่ายพระมหาอุปราชาทราบข่าวความเคลื่อนไหวของอยุธยาจากทหารพม่าที่ให้ชุมนุมคอยเหตุการณ์ ก็มีรับสั่งให้ทัพพม่าเข้าโจมตีทัพไทยในวันรุ่งขึ้นทันที พระมหาอุปราชาทรงช้างชื่อ พลายพัททกอ นำทัพหลวงที่ตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลตะพังตรุออกรบ ส่วนมังจาชะโรซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของพระมหาอุปราชานำทัพหน้า ฝ่ายพระนเรศวรมีรับสั่งให้พระยาศรีไสยณรงค์และพระยาราชอุทธานนท์นำ

กำลังไปหยั่งกำลังพม่าที่ตะพังตรุ แล้วพระองค์ก็ทรงเคลื่อนพลไปสมทบ ขณะนั้นทรงทอดพระเนตรเห็นทัพหน้าของอยุธยาถูกทัพพม่าตีแตก พ่ายลงมา สมเด็จพระนเรศวรมีรับสั่งให้ทัพอยุธยาเปิดทางให้ทัพเข้าศึก ตีถล่มไล่ลงมาเรื่อย ๆ ด้วยความชะล่าใจ เมื่อได้ที่พระองค์จะนำทัพเข้าตีทหารพม่า และการณ์ก็เป็นไปดังที่ทรงวางแผนไว้ ช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรและของพระเอกาทศรถตะลุยเตลิดไล่เข้าศึกเข้าไปในวงล้อมของทหารพม่า ในขณะที่บรรดาแม่ทัพนายกองฝ่ายอยุธยาตามเสด็จไม่ทัน สมเด็จพระนเรศวรทอดพระเนตรเห็นขุนศึกที่แต่งกายเหมือนพระมหาอุปราชไปถึง ๑๖ คน แต่ก็ทรงจำได้ว่าพระมหาอุปราชพระองค์จริงทรงช้างอยู่ใต้ต้นข่อย จึงตรัสเชิญพระมหาอุปราชให้เสด็จออกทำสงครามยุทธหัตถีกับพระองค์ จนกระทั่งพระมหาอุปราชต้องพระแสงของ้าวของสมเด็จพระนเรศวร และสิ้นพระชนม์บนคอช้าง ฝ่ายมังจาชะโรถูกพระแสงของ้าวของสมเด็จพระเอกาทศรถขาดใจตายบนคอช้างเช่นกัน หลังจากนั้นบรรดาแม่ทัพนายกองฝ่ายอยุธยาจึงตามมาทันและสู้รบกับฝ่ายพม่าจนตีทัพพม่าแตกพ่ายไป สมเด็จพระนเรศวรโปรดให้ก่อเจดีย์สวมพระศพของพระมหาอุปราชที่สิ้นพระชนม์ในสนามรบที่ตำบลตะพังตรุ เขตจังหวัดสุพรรณบุรี

เมื่อเสร็จศึก สมเด็จพระนเรศวรทรงปูนบำเหน็จขุนพลและสั่งลงโทษประหารชีวิตบรรดาแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันโดยให้ขังไว้ก่อน สมเด็จพระวันรัตทรงขอชีวิตนักโทษประหารเหล่านั้นเพราะเป็นทหารที่รับใช้แผ่นดินมานาน พระนเรศวรก็โปรดยกโทษให้และมีรับสั่งให้ไถ่โทษด้วยการยกทัพไปตีเมืองทวายและตะนาวศรี ฝ่ายเจ้าเมืองเชียงใหม่หลังจากถูกทัพอยุธยาตีแตกพ่ายกลับไปแล้ว ก็เกรงพระเดชานุภาพของสมเด็จพระนเรศวร จึงส่งพระราชสาธมาขอเป็นเมืองออกของอยุธยา หลังจากนั้นสมเด็จพระนเรศวรก็ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นสุขสืบมา ตอนท้ายเรื่องกวีสรรเสริญสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงเพียบพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ สังคหวัตถุ ๕ ประการ และจักรพรรดิวัตรอีก ๑๒ ประการ

ด้วยเนื้อหาที่ปลุกใจคนไทยให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจที่มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงห้าวหาญ ทรงมีปฏิภาณในการรบ และทรงคุณธรรมประกอบกับคำประพันธ์ของลิลิตเรื่องนี้ที่กวีแต่งไว้อย่างไพเราะมาก มีการใช้ถ้อยคำสำนวนที่คมคาย และมีลีลาการแต่งที่หลากหลาย ทำให้วรรณคดีเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ดึงดูดใจผู้อ่านตลอดมาทุกยุคทุกสมัยสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

๕. ความรักหลากหลายมิติในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายกับลักษณะนิสัยของตัวละคร

ในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** กวีถ่ายทอดความรักหลากหลายมิติของตัวละครสำคัญต่าง ๆ ไว้ในเรื่อง ได้แก่ ความรักของพระราชบิดาที่มีต่อพระโอรส ความรักของพระโอรสที่มีต่อพระราชบิดา ความรักของเจ้าชายพม่าที่มีต่อพระสนม ความรักชีวิตของพระองค์เองของเจ้าชายพม่าและกษัตริย์อยุธยา ความรักศักดิ์ศรีของเจ้าชายพม่า ความรักแผ่นดินเกิดทั้งของเจ้าชายพม่าและของกษัตริย์อยุธยา และความรักความเมตตาที่สมเด็จพระสังฆราชมีต่อเหล่าทหาร ความรักหลากหลายมิติเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยต่าง ๆ ของตัวละครได้เป็นอย่างดี ทั้งยังให้อารมณ์หลากหลายแก่ผู้อ่าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ ความรักของพระราชบิดาที่มีต่อพระโอรส เป็นความรักของพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงที่มีต่อพระมหาอุปราชผู้เป็นโอรส กล่าวคือ พระเจ้าหงสาวดีทรงทราบเรื่องการเสด็จสวรรคตของพระมหาธรรมราชาแห่งอยุธยา และทรงคาดเดาว่าน่าจะทำให้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างสมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงมีรับสั่งให้พระมหาอุปราชและพระเจ้ามหาธรรมราชาแห่งนครเชียงใหม่ยกทัพมาตีอยุธยาทันที ทั้งนี้เพราะทรงหวังให้พระมหา

อุปราชาได้ทรงแสดงพระปรีชา
สามารถในการรบและได้รับชัยชนะ

ในการศึก เพื่อจะได้มีพระเกียรติยศ
เลื่องลือ เพราะเป็นการรบที่ฉกฉวย

จึงหว่านได้เปรียบศัตรู ดังปรากฏ
ในคำประพันธ์ว่า

...ว่านครรามินทร์ ผลัดแผ่นดินเปลี่ยนราช เยียววิวาทชิงฉัตร
เพื่อกษัตริย์สองสู์ บำรุงรู้เหตุผล ควรยาตราพลไปเยือน เดือน
ประยุทธ์เอาเปรียบ แม้นไปเรียบเป็นที่ โจมจู่ยี่ยากพ...

(เรื่องเดิม : ๘)

พระเจ้าหงสาวดีมีพระทัยว่า
โอรสจะต้องทรงได้รับชัยชนะอย่าง
แน่นอน ด้วยว่าเป็นการยกทัพไป

จุ่มแบบไม่ทันให้ฝ่ายอยุธยาทัน
ตั้งตัว ดั่งเห็นได้จากพรที่พระองค์
พระราชทานแก่พระมหาอุปราชา

ก่อนที่พระมหาอุปราชาจะยกทัพ
ออกจากกรุงหงสาวดี ดังนี้

ภูบาลอื่นอำนาจ
จงอยู่อย่าพัวพัน

อวยพระพรเลิศล้ำ
แห่งเจียมมือเทอญ พ่อนา

(เรื่องเดิม : ๘)

และ

จงจำคำพ่อไซรั
จงประสิทธิ์สมพร
จงเรื่องพระฤทธิ์รอน
จงพ่อลูกลาได้

สั่งสอน
พ่อให้
อริราช
เผด็จ้าวแดนสยาม

(เรื่องเดิม : ๑๐)

แต่พระเจ้าหงสาวดีทรงคาด
การณ์ผิด และเป็นเหตุให้พระมหา
อุปราชาสิ้นพระชนม์ในการสงคราม
ครั้งนี้อย่างน่าเสียดาย ทำให้กล่าว
ได้ว่าพระเจ้าหงสาวดีนี่เองที่เป็น
ผู้ส่งพระโอรสไปสู่ความตายด้วย
ความประมาทของพระองค์เองที่มีได้
สืบความทางฝ่ายอยุธยาให้แน่ชัด
เสียก่อน ดังนั้น แทนที่จะทรงหิบบ
ยื่นชัยชนะให้แก่พระมหาอุปราชา
กลับกลายเป็นว่าทรงหิบบยื่นความ
ตายให้ อย่างน่าสลดใจยิ่ง

ความรักดังกล่าวสะท้อนให้
เห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบุเรง

เป็นพระราชบิดาที่ค่อนข้างเผด็จการ
ทรงบังคับขึ้นใจพระโอรสให้ทำตาม
ที่พระองค์มีพระราชประสงค์ ทั้งยังมี
พระทัยร้อน รุ้วาม เอาแต่พระทัย
ทรงคิดแต่ทางได้โดยไม่ทรงคำนึง
ถึงทางเสียหรือทางร้ายแต่อย่างใด
เลย เหตุการณ์ตอนนี้ ทำให้ผู้อ่าน
เห็นใจพระมหาอุปราชาที่จำเป็นต้อง
ยกทัพมาตีอยุธยาโดยไม่เติมพระทัย
ผู้อ่านจึงไม่เคยมองว่าพระมหาอุป-
ราชาเป็นศัตรู และยิ่งเมื่อได้อ่านบท
นิราศที่กวีแทรกเข้าไปในเรื่อง ก็จ
ยิ่งรู้สึกรักและเห็นใจพระมหาอุป-
ราชาเป็นทวีคูณ

**๕.๒ ความรักที่พระโอรสมี
ต่อพระราชบิดา** เป็นความรักของ
พระมหาอุปราชาที่มีต่อพระเจ้า
หงสาวดีนั้นทบุเรง ผู้เป็นพระราชบิดา
พระมหาอุปราชาทรงคร่ำครวญถึง
พระราชบิดาหลังจากที่มีลมพายุ
พัดฉัตรของพระองค์หักในระหว่าง
เดินทัพ ทำให้พระทัยเสีย และไม่
มั่นพระทัยว่าจะได้กลับไปเฝ้าพระ
ราชบิดาอีกหรือไม่ คำคร่ำครวญของ
พระองค์สะท้อนความรักและความ
ห่วงใยที่มีต่อพระราชบิดาที่จะต้อง
ทรงทุกข์โศกหากทรงทราบว่าพระ
องค์มีอันตรายถึงแก่สิ้นพระชนม์

และหากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว ก็ทรงหวังใยต่อไปว่าใครเล่าจะอยู่เคียงข้างพระราชบิดาในการทำศึก

ครั้งต่อไป หากไม่มีผู้ใดช่วยแล้ว พระราชบิดาก็น่าจะทุกข์ถึงขั้นคับแค้นพระทัย กวีบรรยายให้ผู้อ่านเห็น

ความหวังอาลัยที่พระมหาอุปราชาทรงมีต่อพระราชบิดาหลังเกิดมีลมพายุพัดฉัตรของพระองค์หัก ดังนี้

อำจอมจักรพรรดิผู้
แม่พระเสียดเอารส
จักเจ็บอุระระทด
ถนัดตั้งพาทหาเหียน

เพ็ญยศ
แก้เสี้ยน
ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
หันกลิ้งไกลองค์

เอ็นดูภูธรเรศเจ้า
เปลี่ยวอุระราชรินทร์
พระชนม์ชราครัน
เกรงบพิตรจักแพ้

จอมถวัลย์
ทดแท้
ครองภพ พระเอย
เพลิงยงพล้าศึกสยาม

พระเนนาหฺนครธำ
ฤาบบมีไครคง
จักริจักเริ่มรงค์
พระจักขุ่จักข้อน

เอองค์
คู่ออน
ฤาลู แล้วแฮ
จักแค้นคับทรวง

(เรื่องเดิม : ๓๘-๓๙)

และด้วยความรักที่มีต่อพระราชบิดานี้เอง พระมหาอุปราชาทรง

จำพันต่อไปด้วยความเสียดายว่า พระองค์ยังมีทันได้ทรงตอบแทน

พระคุณพระราชบิดาเลยแม้แต่น้อย ดังนี้

พระคุณดวงเพียบพิน
เต็มตรลอดแหล่งบน
พระเกิดพระก่อชนม์
เกรงบ่ทันลูกได้

ภูวดล
บ่อนใต้
ซุบซิป มานา
กลับเต้าตอบสนอง

(เรื่องเดิม : ๓๙)

ความรักของพระมหาอุปราชามีต่อพระราชบิดาที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นอารมณ์อันอ่อนไหวของพระมหาอุปราช และความรู้สึกที่พระองค์ทรงรักและทรงหวังใยรวมทั้งทรงกังวลถึงความทุกข์สุขของพระราชบิดาอย่างเปี่ยมล้น คำคร่ำ

ครวญของพระมหาอุปราชาก็ทรงห่วงกังวลถึงพระราชบิดานี้เองที่ทำให้ผู้อ่านพลอยเกิดอารมณ์โศกเศร้าติดตามไปด้วย

๕.๓ ความรักของเจ้าชายพม่าที่มีต่อพระสนม ในเรื่อง ลิลิตตะเลงพ่ายนี้ กวีกำหนดให้พระมหาอุป-

ราชาคร่ำครวญถึงเหล่าพระสนมซึ่งพำนักอยู่ที่หงสาวดี ระหว่างเดินทัพจากหงสาวดีมายังอยุธยา เมื่อพระมหาอุปราชาทอดพระเนตรเห็นธรรมชาติที่นารีรมย์ ก็ทรงมีพระประสงค์จะให้เหล่าสนมได้มาเห็นสถานที่แห่งนั้นด้วย หรือเมื่อทรง

ทอดพระเนตรเห็นพรรณไม้ใด หรือนกชนิดใดที่กระตุนหรือเร้าให้ทรงรำลึกถึงพระสนม หรือกระตุนให้

พระองค์ทรงนึกถึงความรักของพระองค์ที่มีต่อพระสนม ก็จะทรงคร่ำครวญด้วยความรักและอาลัยผ่าน

ศิลปะการประพันธ์ทางวรรณศิลป์ดังตัวอย่าง

พระครวญพระคร่ำให้
พลางพระพิศพฤษษา
กลกรกนิษฐนา
ยามตระกองเวยเอี้ยว

โหยหา
กึ่งเกี่ยว
วีรัตน์ เรียมฤ
โอบอ้อมองค์เรียม

(เรื่องเดิม : ๒๔)

นางนวลนี้กินมื้อง
จากพรากพรากจากนาง
พิราบพลาปคราง
บัวว่าบัวนุชขึ้น

นวลปราง
หนึ่งนั้น
ครวญแข่ง ข้าฤ
อกน่องเรียมถนอม

(เรื่องเดิม : ๒๕)

อย่างไรก็ตาม พระมหากุปราชาไม่มีโอกาสที่จะได้ทรงระบายความ

รักและความอาลัยที่มีต่อพระสนม ออกมาเพื่อให้บรรเทาความโศก ได้

แต่ทรงครวญอยู่แต่ในพระทัยเท่านั้น ดังปรากฏในคำบรรยายว่า

จบบัลรัตนทศเพียง
บังบให้ใครปวง
พระโศกแต่ในทรวง
ทำดั่งผ่องพักตร์ผู้

พังดวง แดนา
รั้วรู้
ช่อนทวษ
อันเอ้อมไปถึง

(เรื่องเดิม : ๑๖)

ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นใจพระมหากุปราชาเป็นอย่างมาก เพราะการเก็บกดอารมณ์เสระไว้ แต่เพียงภายในใจมีแต่จะทำให้ทุกข์โศกมากขึ้น เพราะไม่สามารถระบายความทุกข์ร้อนออกไปได้ ข้ายังต้องทรงสร้างทำหน้าที่เพื่อปิดบังความรู้สึกอันแท้จริงไว้เพื่อมิให้ทหารพม่าคนใดรับรู้ว่พระองค์ทรงมีอารมณ์

อันอ่อนไหวหรือยังทรงหมกมุ่นในเรื่องความรักขณะเดินทัพไปทำศึก แม้คำคร่ำครวญถึงพระสนมจะสะท้อนให้เห็นพระอารมณ์อันอ่อนไหวของพระมหากุปราชาที่ทรงจดจำรายละเอียดเกี่ยวกับความรักของพระองค์ที่มีต่อพระสนม และจดจำความงามของพระสนมได้อย่างแม่นยำ แต่พระองค์ก็มีได้ทรงปล่อย

ให้พระอารมณ์รักบดบังหน้าที่ของจอมทัพ เพราะทรงสามารถนำทัพให้เคลื่อนไปได้จนกระทั่งตั้งค่ายอย่างมีระเบียบ ทรงสามารถวางแผนการรบและบัญชาการรบได้อย่างไม่บกพร่อง ดังที่กล่าวไว้ในคำบรรยายของกวีว่า

ให้กระสันเสียวทรวง ดวงกลมหม่นหมาง พรางให้ดวงเดินพล
ลุดำบลไทรโยค **พระดับโศกสังข์ทัฬ** ยับยั้งตั้งค้ำยคู โดยพยุห์สรรพเสรีจ
บพิตรเสด็จเลออาสน์ พลับพลาราชเรือนศึก ตรีกตรองการโรมร่า ส่งทัฬ
หน้าไปก่อน ผ่อนทัฬหนุ่นไปถัด รัตไปยอไปยุทท์ ซิงประทุษโรมโชรม...

(เรื่องเดิม : ๓๓)

จากรายละเอียดที่กล่าวมาเห็นได้ชัดเจนว่าพระมหาอุปราชาทรงมีความรู้สึกอันละเอียดอ่อน และมีความรู้สึกอ่อนไหวมาก เมื่อทอดพระเนตรเห็นภาพต้นไม้อ่าง ๆ ภาพนกนานาชนิดที่มีลักษณะหรือชื่อที่สะกิดพระทัยให้ทรงรำลึกถึงพระสนม ก็ทรงคร่ำครวญแสดงความอาลัยรักที่มีต่อพระสนมออกมาได้โดยง่าย อย่างไรก็ตาม ในขณะที่กวีแสดงให้ผู้อ่านเห็นความหวั่นไหวและความอ่อนแอทางด้านอารมณ์รักของพระมหาอุปราชา กวีได้แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยอันเข้มแข็งของพระมหาอุปราชาในฐานะจอมทัฬไว้ด้วย พระมหาอุปราชาจึงไม่ให้นักรบผู้ตกอยู่ในอาณาภาพของ

ความรักจนทำอะไรไม่ได้ แต่เป็นจอมทัฬนักรบที่แม้จะโศกเศร้า ก็ยังองอาจและเข้มแข็งอย่างชายชาตินักรบ

๕.๔ ความรักชีวิตของพระองค์เองของเจ้าชายพม่าและของกษัตริย์อยุธยา เป็นความรักชีวิตของพระมหาอุปราชา และของสมเด็จพระนเรศวร

ความรักชีวิตพระองค์เองของพระมหาอุปราชาปรากฏตอนต้นเรื่อง เมื่อพระราชบิดามีรับสั่งให้พระองค์พร้อมกับทัฬเชียงใหม่ยกทัฬไปตีอยุธยา ทันทันที่ทัฬทรงฟัง พระมหาอุปราชาก็รีบกราบทูลว่า พระองค์กำลังมีเคราะห์และอาจถึงแก่สิ้นพระชนม์ ดังที่กวีบรรยายว่า “...บุตร

ท่านยืนถ้อยถ้อย ข้อยผู้ข้าบาทบงสุ์ ไทรครครคองทำนาย ทายพระเคราะห์ถึงฆาต...” (เรื่องเดิม : ๔)

คำว่า “ทายพระเคราะห์ถึงฆาต” ในที่นี้อาจจะยังสื่อความไม่ชัดเจนนักว่ามีความหมายว่าพระมหาอุปราชาทรงกลัวฝีมือการรบของสมเด็จพระนเรศวร แต่ถ้าอ่านไปถึงข้อความตอนหลังที่พระมหาอุปราชาทรงรำพึงถึงฝีมือรบอันเยี่ยมยอดของสมเด็จพระนเรศวรแล้ว ผู้อ่านก็จะเข้าใจได้ทันทีว่าพระมหาอุปราชาทรงเกรงว่าไปรบครั้งนี้จะทรงต้องเสียพระชนม์ชีพในการทำศึกกับสมเด็จพระนเรศวร คำรำพึงของพระองค์มีว่า

ณรงคัณเรศวรตัว

ใครจักอาจออกรอน

เสียดายแผ่นดินมอญ

เหตุบูมมีมือผู้

ดัสกร

รบสุ์

พลันมอด ม้วยแฮ

อินด้านทานเข็ญ

(เรื่องเดิม : ๓๔)

ความกลัวดังกล่าวน่าจะเกิดจากการที่ทรงตระหนักถึงพระปรีชาสามารถด้านการรบของสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่เมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรประทับอยู่ที่เมืองหงสาวดี

อย่างไรก็ตาม แม้พระมหาอุปราชาจะทรงรักชีวิตของพระองค์ พระมหาอุปราชาก็ทรงข่มความรักนี้ลงได้ด้วยความรู้สึกรักศักดิ์ศรีซึ่งมีพลังอำนาจมากกว่า จึงได้ทรงนำ

ทัฬไปรบอยุธยาตามรับสั่ง ความรักชีวิตของพระมหาอุปราชาข้างต้นสะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยที่หวั่นไหวง่ายและขลาดกลัวฝีมือข้าศึก แต่กระนั้นก็ทรงรักเกียรติยศและรัก

ศักดิ์ศรีของผู้เป็นสายเลือดกษัตริย์
ยิ่งกว่าทรงรักชีวิต

ส่วนความรักชีวิตของพระองค์
เองของสมเด็จพระนเรศวรนั้นเห็น
ได้ในตอนที่ช้างทรงของสมเด็จพระ
นเรศวรและช้างทรงของสมเด็จพระ
พระเอกาทศรถตะลุยเตลิดเข้าไป
ในกองทัพของพม่าโดยที่บรรดา
ข้าทหารทั้งหลายติดตามไปไม่ทัน
แม้สมเด็จพระนเรศวรจะทรงเห็น
เข้าก็กรายล้อมอยู่เป็นจำนวนมาก
ก็มีได้ทรงหว่านไหวหรือหวาดกลัว
แต่กลับทรงใช้พระสติปัญญาและ
ปฏิภาณในการแก้ไขวิกฤตเฉพาะ

หน้าได้อย่างยอดเยี่ยม เพื่อปกป้อง
ชีวิตของพระองค์เองและพระอนุชา
ให้พ้นจากการถูกทหารฝ่ายพม่าจับ
ตัวหรือรุมทำร้าย สมเด็จพระนเรศวร
ตรัสสรรเสริญพระเดชานุภาพของ
พระมหาอุปราชว่าเลื่องลือไปทั่ว
ทั้ง ๑๐ ทิศ และตรัสเชิญพระมหา
อุปราชให้เสด็จออกมาทำสงคราม
ยุทธหัตถีต่อหน้าแม่ทัพนายกองฝ่าย
พม่า คำเชิญดังกล่าวเป็นถ้อยคำที่
แสดงความอ่อนน้อมของผู้พูด และ
โน้มน้าวใจผู้ฟังให้เห็นพระเกียรติยศ
อันยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ที่ทรงกล้าทำ
สงครามยุทธหัตถี กลวิธีดังกล่าว

นอกจากจะช่วยรักษาชีวิตของ
พระองค์และของพระอนุชาไว้ได้แล้ว
ยังบีบบังคับให้พระมหาอุปราช
จำพระทัยต้องรับคำเชิญอย่างหลีกเลี่ยง
ไม่ได้ เพราะหากปฏิเสธก็จะ
เป็นที่ดูหมิ่นของบรรดาแม่ทัพนาย
กองฝ่ายพม่าที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก
ในขณะนั้น วิธีการดังกล่าวแสดง
ให้เห็นพระสติอันมั่นคงของสมเด็จพระ
นเรศวร แสดงให้เห็นว่าพระองค์
มิได้ตกพระทัยแต่อย่างใดเลยเมื่อ
ทรงตกอยู่ในสถานการณ์ลำบาก
ทั้งยังทรงองอาจและห้าวหาญ ไม่ทรง
ถอยหนี ดังปรากฏในคำบรรยายว่า

สองสุริยวงศ์ผ่านหล้า

แขกเจ้าจอมตะเลง แลนา

ไปเกรงประภาพท่าเฝ้า

สู่เสี้ยนไปหนี หน้านา

ไพร่เร่งสาดซ้อง

ตื่นเต่าแตกฉาน ผ่านนา

ขั้บคเซนทร์บ้ายหน้า

พัคตร์ท่าม่องฤาเศร้า

โชรมปิ่นไฟไปต๋อง

(เรื่องเดิม : ๘๔)

ความรักชีวิตของสมเด็จพระ
นเรศวรแสดงให้เห็นพระลักษณะ
นิสัยอันเข้มแข็งของนักรบผู้ไม่หวาด
กลัวอันตรายใด ๆ เลยแม้แต่น้อย
แม้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ชีวิตกำลัง
แขวนอยู่บนเส้นด้าย ก็ยังทรงมีสติ
สัมปชัญญะในการแก้ปัญหาได้อย่าง
น่าชื่นชมยิ่ง ทำให้ชาวไทยเกิดความ
รู้สึกภาคภูมิใจที่มีวีรบุรุษที่องอาจ
เข้มแข็งเช่นนี้

**๕.๕ ความรักศักดิ์ศรีของเจ้า
ชายพม่า** ในเรื่อง ลิลิตตะเลงพ่าย
นี้มีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความ
รักศักดิ์ศรีของเจ้าชายพม่าซึ่งก็คือว่า
พระมหาอุปราชถึง ๓ ตอนด้วยกัน
ได้แก่ ตอนต้นเรื่องหลังจากที่ได้ทรง
ฟังคำประชดของพระราชบิดาตอน
หนึ่ง ตอนที่พระมหาอุปราชจำต้อง
ทรงซ่อนความรู้สึกทุกขโศกไว้ใน
พระทัยหลังจากที่ลมพายุพัดฉัตร
ของพระองค์หักตอนหนึ่ง และตอนที่

พระมหาอุปราชจำพระทัยต้องทรง
รับคำเชิญของสมเด็จพระนเรศวรให้
ทำสงครามยุทธหัตถีอีกตอนหนึ่ง

เหตุการณ์ตอนต้นเรื่องมีอยู่ว่า
พระมหาอุปราชมิได้เต็มพระทัย
ที่จะยกทัพมารุกรานอยุธยา ทั้งยัง
กราบทูลพระราชบิดาว่าพระองค์
กำลังมีเคราะห์ เป็นเหตุให้พระราช-
บิดากริ้ว และตรัสเยาะเย้ยเสียดสี
พระมหาอุปราชต่อหน้าอำมาตย์
ทั้งหลายว่า

“...แม้เจ้าคร้ามเคราะห์กาจ จงอย่ายาตรายุทธาน เอापัสตราสตรี
สวมอินทรีย์สร้างเคราะห์...”

(เรื่องเดิม : ๔)

ทำให้พระมหาอุปราชาทรงอับอายเป็นอย่างยิ่ง ดังกล่าวในคำประพันธ์ว่า

“...องค์อุปราชยินสาร แสนอ้ประมาณมาตย์มวล...”

(เรื่องเดิม : ๔)

พระมหาอุปราชาจึงต้องทรง
เกณฑ์ทัพเชียงใหม่และเมืองขึ้น
ต่าง ๆ ให้เดินทางไปทำศึกกับอยุธยา
ลักษณะเช่นนี้แสดงว่าพระมหาอุป-
ราชาจำพระทัยต้องทรงนำทัพมาตี
อยุธยาตามพระบัญชาของพระราช-
บิดา เพราะทรงรักศักดิ์ศรีของพระ
องค์เอง และไม่ประสงค์จะให้ข้า
ทหารดูหมิ่น

ส่วนเหตุการณ์ตอนที่ ๒ ที่
พระมหาอุปราชาทรงซ่อนความรู้สึก
ทุกข์โศกไว้แต่ในพระทัยหลังจาก

ลมพายุพัดฉัตรหัก ก็แสดงความรัก
ศักดิ์ศรีของพระมหาอุปราชาได้เด่น
ชัด เพราะพระองค์ไม่ทรงเชื่อคำ
ทำนายของโหรในกองทัพที่ถวายคำ
ทำนายว่า การที่ฉัตรหักนั้นแสดง
นิมิตหมายที่ดีว่าพระองค์จะได้เลื่อน
สถานภาพจากตำแหน่งพระมหา
อุปราชขึ้นเป็นกษัตริย์พม่า พระมหา
อุปราชาทรงเชื่อว่าน่าจะเป็นกลางร้าย
จึงพรั่นพระทัย ร้อนพระทัย และทรง
ทุกข์โศกถึงขนาดกันแสงอยู่ในพระ
ทัย การที่จำต้องทรงกันแสงแต่ใน

พระทัยนี้เองที่แสดงให้เห็นว่าทรงรัก
ศักดิ์ศรีของพระองค์เอง คือไม่ทรง
ยอมให้ผู้ใดเห็นความทุกข์ของพระ
องค์ หรือเข้าใจว่าพระองค์ทรงกลัว
ว่ากำลังจะได้รับอันตรายถึงกับสิ้น
พระชนม์ชีพ อันจะเป็นการทำลาย
ขวัญและกำลังใจของทหารในกองทัพ
จึงจำต้องทรงซ่อนความโศกไว้ไม่
ให้ปรากฏออกมา ดังปรากฏในคำ
บรรยายว่า

พระร้อนอรุระเด่น
หวาดกมลไหวไหว
กันแสงเสนาะใน
พลางพระกลืนทวษกล้ำ

ตื่นภัย
วาวว้า
ทรวงซ่อน โศกนา
กลัดกลุ้มรุมสมร

(เรื่องเดิม : ๓๘)

ส่วนเหตุการณ์ตอนที่ ๓ ที่อยู่
ท้ายเรื่อง อยู่ในตอนที่พระมหาอุป-
ราชาจะตัดสินใจพระทัยเข้าทำสงคราม
ยุทธหัตถีกับสมเด็จพระนเรศวร
กล่าวคือ หลังจากที่ช้างทรงของ
สมเด็จพระนเรศวรและช้างทรงของ
สมเด็จพระเอกาทศรถเตลิดเข้าไป

ในกองทัพของพม่าเข้าศึกโดยที่
บรรดาแม่ทัพนายกองฝ่ายอยุธยา
ตามเสด็จไม่ทัน สมเด็จพระนเรศวร
ทรงแก้ไขวิกฤตการณ์ดังกล่าวอย่าง
ชาญฉลาด ด้วยการกราบทูลเชิญ
พระมหาอุปราชาให้เสด็จออกมา
ทำสงครามยุทธหัตถีด้วยกัน พระ

มหาอุปราชาจึงจำต้องทรงรับคำทำ
เพราะเกิดขัตติยมานะ คือ เกิดความ
รู้สึกถือตัว รักศักดิ์ศรีของผู้มีสาย
เลือดกษัตริย์ และตรงเข้าทำยุทธหัตถี
กับสมเด็จพระนเรศวรทันที ดังปรากฏ
ในโคลงว่า

ดำเนินพจน์พากย์พร้อม
องค์อัครอุปราชา
กอบเกิดขัดติยมา
ขับคชเข้ายุทธ์แย่ง

พรรณนา
ท่านแจ้
หนะนิก หาญเฮย
ด่วนด้วยโดยถวิล

(เรื่องเดิม : ๘๕)

ความรักศักดิ์ศรีของพระมหาอุปราชาตั้งกล่าวข้างต้น ประกอบกับการที่ทรงรบและต่อสู้กับสมเด็จพระนเรศวรอย่างคล่องแคล่วและองอาจในสงครามยุทธหัตถี แสดงให้เห็นว่าทรงมีนิสัยนักสู้อย่างชัดเจน แม้จะเคยเกรงฝีมือสมเด็จพระนเรศวร ก็สามารถต่อสู้ได้อย่างเต็มฝีมือ สมศักดิ์ศรีชายชาตินักรบที่ดีคนหนึ่ง

๕.๖ ความรักแผ่นดินเกิดทั้งของเจ้าชายพม่าและของกษัตริย์อยุธยา เป็นความรักที่เกิดขึ้นทั้งแก่พระมหาอุปราชาและแก่สมเด็จพระนเรศวร พระมหาอุปราชาทรงแสดงความอาลัยรักแผ่นดินเกิดตั้งแต่ทรงนำทัพออกฟันประตูเมือง และหลังจากที่เกิดลมพัดฉัตรหักแล้ว

ตอนที่ทรงนำทัพออกฟันประตูเมือง ดวงพระหฤทัยของพระมหาอุปราชาเกิดเต็นระรัว และพระพักตร์มืด ทำให้เกิดไม่สบายพระทัยอย่างปัจจุบันทันด่วนและทรงคิดว่าเป็นลางร้าย จึงได้ทรงฝันพระพักตร์กลับมาทอดพระเนตรพระราชวังอีกครั้งด้วยความอาลัย ดังปรากฏในคำบรรยายว่า

อกเอ๋ยเอะหลากไอ้
ทั้งพระเคราะห์ขัดขวาง
จักไปประยุทธ์กลาง
เกรงแต่ศึกจักแพ้

ความฉงนหม่นพักตร์เศร้า
ร้อนอุระราชปาง
พระแปรพระปฤษฏางค์
ดูพระมนเทียรไท้
จำจรจำจากอ้า
ดูประสาทแสงสุริย์
เรื่องรัตนจักรัจจุญ
เรื่องมณีนพแพรว

เสียดายคฤหาสน์ห้อง
ยามวิโยคยุทธ์ปอง
จักคืนบ่คืนครอง
หนักหฤทัยท่านเทียร

รอยลาง
โทษแท้
อริราช
เพลิงพลังในสนาม

ศรีหมาง
จักใหม่
ดูถีน
ธเรศเพียงพึงสมร
อาดูร
ส่องแก้ว
รัตนรุ่ง เรืองนา
เพริศพร้อมพรายฉาย
หอทอง
ปราบเสี้ยน
ฤาแน่ ไฉนหา
ทเวษตื่นตันทรวง

(เรื่องเดิม : ๑๕-๑๖)

ส่วนความอาลัยรักแผ่นดินเกิดของพระมหาอุปราชที่เกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ เกิดหลังจากที่ลมพายุพัดฉัตรหักแล้ว ทำให้พระมหาอุปราช

ทรงไม่สบายพระทัยและทรงหวาดระแวงว่าเสด็จไปทัพครั้งนี้อาจจะถึงแก่สิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงแสดงความอาลัยรักแผ่นดินว่าคงไม่แล้ว

ที่แผ่นดินพม่าจะต้องตกอยู่ในอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรผู้เก่งกล้าสามารถมาก ดังปรากฏในคำบรรยายว่า

ณรงคั้นเรศวรตัว
ใครจักอาจออกอรอน
เสียดายแผ่นดินมอญ
เหตุบ่มีมือผู้

ดัสกร
รบสู้
พลันมอด ม้วยแฮ
อินต่านทานเข็ญ
(เรื่องเดิม : ๓๘)

ความรักข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระมหาอุปราชทรงมีอารมณ์หวั่นไหว และเกิดความรู้สึกพรึ่นพริ้งหลังจากทอดพระเนตรเห็นกลางร้ายต่าง ๆ ซึ่งแน่นอนว่าย่อมจะมีผลกระทบต่อกำลังใจของพระมหาอุปราชผู้กำลังเดินทัพไปเผชิญหน้ากับข้าศึกศัตรูผู้เก่งกล้าอย่างสมเด็จพระนเรศวร

ส่วนความรักแผ่นดินเกิดของสมเด็จพระนเรศวรเห็นได้ชัดกว่าของสมเด็จพระมหาอุปราช กวีบรรยายไว้ให้ผู้อ่านเห็นตั้งแต่ต้นเรื่องว่าเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นครองราชย์ก็มีพระดำริจะยกทัพไปกำราบเขมรที่มักจะเอาใจออกหากเมื่อมีโอกาส และจะยอมหันมาสวามิภักดิ์กับฝ่ายไทยก็ต่อเมื่อเห็นว่ากำลังสู้ฝ่ายไทยไม่ได้เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าพระนเรศวรทรงมุ่งมั่นที่จะกำจัดเสี้ยนหนามของแผ่นดินให้สิ้นไป ครั้นพม่ายกทัพมาทำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงต้องเปลี่ยนแปลงหันไปรบกับพม่าแทนที่จะรบกับเขมร พระนเรศวรก็ทรงสนุกและ

ตั้งพระทัยที่จะรบชนะพม่าโดยไม่หวาดหวั่น ดังปรากฏในคำบรรยายว่า “...ว่าเราจัดจตุรงค์ จะไปยงยอยุทธ์ ยังกัมพูชพารา ตึกมอญมาชิงควัน กันบให้ไปออก บอกให้เต้าโดยตก ควรจักยอไปยุทธ์ เป็นมहुสสวมหันต์ บันเอาชัยชิงขึ้น...” (เรื่องเดิม : ๔๒)

นอกจากนี้ แม้ในยามบรรทมก็ทรงคิดคำนึงแต่เรื่องทำศึกจนเรื่องนี้เข้าไปอยู่ในพระสุบินว่าพระองค์ทรงลุ่มพระแสน้ำ เชี่ยวกรากไปสู่กับจระเข้ตัวร้าย จนปราบจระเข้ดังกล่าวได้อย่างราบคาบ แสดงว่าทรงคิดถึงแต่เรื่องการศึกทั้งในยามที่ทรงตื่นและในยามบรรทมหลับ สมกับที่ทรงมุ่งมั่นที่จะกำจัดศัตรูของแผ่นดินให้ได้ ความรักแผ่นดินเกิดของสมเด็จพระนเรศวรจึงสะท้อนลักษณะนิสัยนักรบที่รักแผ่นดินทุกกลมหายใจเข้าออก

นอกเหนือจากนี้ หลังชนะสงครามยุทธหัตถีแล้ว สมเด็จพระนเรศวรยังทรงคำนึงถึงความมั่นคง

ของแผ่นดิน คือ ทรงให้เหล่าทหารที่ต้องโทษประหารไถ่โทษด้วยการยกทัพไปตีเมืองของศัตรูอันเป็นการแผ่ขยายอาณาเขตของแผ่นดินให้กว้างขวาง ทั้งยังทรงแต่งตั้งขุนนาง ๔ คนให้ไปครองหัวเมืองทั้ง ๔ ได้แก่ เมืองพิชัย พิษณุโลก สวรรคโลก และสุโขทัย เพื่อดูแลความทุกข์สุขของชาวเมืองและความสงบเรียบร้อยของแผ่นดิน (เรื่องเดิม : ๙๙-๑๐๐)

จากรายละเอียดที่กล่าวมาแสดงให้เห็นเด่นชัดว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงเอาพระทัยใส่เรื่องของแผ่นดินเป็นสำคัญ ตั้งแต่ทรงมุ่งมั่นที่จะเร่งกำจัดศัตรูของแผ่นดิน แผ่ขยายอาณาเขตของแผ่นดินให้กว้างขวางขึ้น และสร้างไว้ซึ่งความสุขสงบของแผ่นดิน

๕.๗ ความรักความเมตตาที่สมเด็จพระสังฆราชมีต่อเหล่าทหาร เป็นความรักความเมตตาที่สมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วมีต่อบรรดาแม่ทัพนายกองที่ต้องโทษ

ประหาร สมเด็จพระวันรัตได้กราบทูลสมเด็จพระนเรศวรขอพระราชทานชีวิตของแม่ทัพนายกอง โดยสรรเสริญชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถว่าเกิดจากพระบุญญาบารมีของทั้ง ๒ พระองค์ เปรียบได้กับชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพญามารที่ทรงชนะได้ด้วยลำพังพระองค์ ทำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงปลื้มปิติในชัยชนะของพระองค์ และทรงลดหย่อนโทษให้แก่แม่ทัพนายกอง ความรักความเมตตาของพระวันรัตที่มีต่อบรรดาทหารเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าทรงมีน้ำพระทัยดี และทรงสงสารเพื่อนร่วมแผ่นดิน จึงทรงช่วยชีวิตเหล่าทหารไว้ด้วยการยกเหตุผลต่าง ๆ โน้มน้าวพระทัยให้สมเด็จพระนเรศวรเว้นโทษประหารแก่นายทหารเหล่านี้ และในที่สุดก็ทรงทำได้สำเร็จอย่างงดงาม เหตุการณ์ตอนนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกชื่นชมสมเด็จพระวันรัตที่ทรงมีน้ำใจงาม และทรงมีวาทศิลป์อันเยี่ยมยอด ทั้งยังทำให้ผู้อ่านชื่นชมในพระบุญญาบารมีของสมเด็จพระนเรศวรที่เปรียบได้กับพระบุญญาบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่สมเด็จพระวันรัตทรงยกมาเปรียบเทียบได้อย่างคมคาย ขณะเดียวกันก็รู้สึกชื่นชมพระราชจริยาวัตรของสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงเคารพสมเด็จพระวันรัต ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงยอมรับฟังความคิดเห็นและคำทัก

ท้วงของผู้อื่นที่มีความคิดเห็นและเหตุผลดีกว่า

แม้ความรักหลากหลายมิติข้างต้นจะเป็นความรักของตัวละครสำคัญต่าง ๆ หลากหลายตัวในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความรักเหล่านี้แตกกระจัดกระจายจนขาดความเป็นเอกภาพ เพราะตัวละครต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าหงสาวดีนั้นหนุเรง พระมหาอุปราชา สมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระวันรัต ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในสงครามยุทธหัตถีทั้งสิ้น ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ความรักต่าง ๆ เหล่านี้จึงสามารถโยงใยเข้ากับรายละเอียดของเนื้อหาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันได้อย่างเหนียวแน่น

ความรักหลากหลายมิติในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** นอกจากจะแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญ ๆ แล้ว ยังให้อารมณ์หลากหลายแก่ผู้อ่าน ทำให้เกิดรสวรรณคดีต่าง ๆ ได้แก่ รสแห่งความโกรธ ความกลัว และความสงสาร ในฉากที่พระเจ้าหงสาวดีทรงบีบบังคับให้พระมหาอุปราชายกทัพมาตีอยุธยา รสของความรักและความโศกเศร้า เมื่อพระมหาอุปราชารำพันถึงนางพระสนม และรสของความกล้าหาญ ในฉากสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชา เป็นต้น

รสวรรณคดีต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เรื่องลิลิตตะเลงพ่ายมีชีวิตชีวา

ชวนให้ผู้อ่านติดตามเนื้อหาไปอย่างไม่น่าเบื่อ

๖. ความรักหลากหลายมิติกับภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรบุรุษต้นแบบ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความรักหลากหลายมิติของตัวละครต่าง ๆ ดังที่ได้ศึกษาไปในหัวข้อที่แล้วมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะวีรบุรุษต้นแบบอย่างเด่นชัดดังปรากฏในการศึกษาต่อไปนี้

๖.๑ ความรักของพระเจ้าหงสาวดีที่มีต่อพระโอรสกับภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรบุรุษต้นแบบ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพระเจ้าหงสาวดีทรงรักพระมหาอุปราชาผู้เป็นโอรสยิ่งนัก มีพระราชประสงค์จะให้พระโอรสได้แสดงพระปรีชาสามารถและได้ชัยชนะในการรบ จึงมีรับสั่งให้พระมหาอุปราชานำทัพเมืองเชียงใหม่และทัพพม่าอื่น ๆ ไปตีอยุธยา เพราะทรงเห็นว่ามีโอกาสที่จะชนะได้ง่าย โดยที่ไม่ได้ทรงปรึกษาพระโอรส หรือแม่ทัพนายกองคนใดเลย ข้าเมื่อพระโอรสทรงป่วยเบี่ยง ไม่เต็มพระทัยที่จะนำทัพไปรบ พระเจ้าหงสาวดีก็ทรงบีบบังคับและขึ้นใจให้พระโอรสทำตามพระราชประสงค์จนได้ แสดงอำนาจของพระราชบิดาและขณะเดียวกันของพระมหากษัตริย์ที่ผู้ใดจะฝ่าฝืนรับสั่งมิได้ ทำให้เห็นภาพลักษณ์กษัตริย์เผด็จการของพระเจ้าหงสาวดี

ที่ขาดความคิดอันรอบคอบ ส่งผลให้ กองทัพพม่าถูกตีแตกพ่ายและแพ้ สงครามอย่างยับเยิน

ลักษณะดังกล่าวตรงข้ามกับ สมเด็จพระนเรศวรที่ทรงเป็นกษัตริย์ ประชาธิปไตย ดังเห็นได้ในตอนต้น

เรื่องราวเมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรง ทราบว่าทัพพระมหาอุปราชายึด เมืองกาญจนบุรีไว้ได้ พระองค์และ พระอนุชาทรงปรึกษาขุนนางอำมาตย์ ว่าควรจะรับทัพพม่าในนครหรือนอก นครอยุธยาดี เมื่อขุนนางอำมาตย์

กราบทูลให้เสด็จไปประทับนอกนคร เพื่อมิให้ข้าศึกได้ใจ พระองค์ก็ทรง รับฟัง และทรงเสริมว่าความคิดของ ขุนนางตรงกับพระดำริของพระองค์ ดังปรากฏในคำบรรยายว่า

ไท่ไท่ทรงสดับถ้อย
ถูกเหตุร้ายท่านผาย
สุตริก็ตรงหมาย
ดริบ่ต่างกันต้อง

ทูลถวาย
โอษฐ์พร้อม
เหมือนตรีศูนา
ต่อน้ำใจดู

(เรื่องเดิม : ๔๖)

นอกจากจะทรงรับฟังความคิด เห็นของเหล่าขุนนางแล้ว สมเด็จพระนเรศวรยังทรงมีวิสัยทัศน์และ ทรงสามารถคาดการณ์ที่จะเกิดใน อนาคตได้อย่างถูกต้อง ดังเห็นได้ ในตอนที่ทัพหน้าของอยุธยาถูกทัพ พม่าตีแตกจนถอยร่นลงมานั้น เหล่า ขุนนางอำมาตย์กราบทูลแนะนำว่า ให้สมเด็จพระนเรศวรทรงประทับรอ ก่อน แล้วให้ส่งทัพอยุธยาส่วนหนึ่ง ไปรบเพื่อให้ข้าศึกอ่อนกำลังลงก่อน หลังจากนั้นสมเด็จพระนเรศวรจึง ค่อยเสด็จออกรบ (เรื่องเดิม : ๗๗) แต่สมเด็จพระนเรศวรมิได้ทรงเห็น ด้วยกับข้อเสนอแนะดังกล่าว ทรง มีพระดำริว่าทัพไทยแตกพ่ายลงมา แล้วครั้งหนึ่ง ชินส่งทัพไทยไปอีก และถูกตีแตกกลับมาอีกครั้ง ข้าศึก ก็จะได้ใจ จึงมีพระดำริว่าพระองค์ควร จะเสด็จยกทัพออกต้านทัพพม่าและ โหมตีเอาชัยให้ได้ (เรื่องเดิม : ๗๗) ลักษณะเช่นนี้แสดงความจริงใจ ในการรบ พระสติปัญญาอันเฉลียว

ฉลาด และความเด็ดขาดในการ ตัดสินพระทัย หลังจากที่ได้ทรงไตร่ ตรองอย่างรอบคอบแล้ว อันเป็น ภาพลักษณ์ของวีรบุรุษที่ฉลาด และ เข้มแข็งองอาจ

๖.๒ ความรักของพระมหาอุปราชามีต่อพระสนมกับภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชวีรบุรุษต้นแบบ

ความรักของพระมหาอุปราชามีต่อพระสนมมีส่วนสำคัญในการ ส่งเสริมภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะวีรบุรุษต้นแบบให้เด่นชัดมากขึ้น แม้จะเป็น ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าความรัก ของชายหนุ่มที่มีต่อหญิงสาวเป็น เรื่องปรกติของคนที่ยังตัดกิเลสไม่ ขาด และมีอยู่ในคนทั่วไป แต่การ นำเสนอความรักและความอาลัยของ พระมหาอุปราชามีต่อพระสนม เปรียบเทียบกับสมเด็จพระนเรศวร มหาราชที่ไม่มีเรื่องดังกล่าว ทำให้ ภาพลักษณ์ของพระมหาอุปราช

กับสมเด็จพระนเรศวรในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** แตกต่างกันอย่าง มาก ภาพพระมหาอุปราชในฐานะ จอมทัพผู้มีจิตใจกรมเกรี้ยวเคร่า หมองอันเนื่องมาจากการพลัดพราก จากหญิงคนรักในขณะที่เดินทัพ มี ลักษณะตรงข้ามกับภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้เป็นจอมทัพที่ มุ่งคิดแต่เรื่องการศึกษา

ผู้วิจัยไม่สามารถบอกได้ว่า แท้จริงแล้วสมเด็จพระนเรศวรทรง มีหญิงคนรักหรือไม่ แต่การที่กวีไม่ ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้เลยแสดงว่า ต้อง การสื่อความว่าสมเด็จพระนเรศวร ทรงมีความมุ่งมั่นที่จะกำจัดศัตรูหรือ ลงโทษศัตรูของแผ่นดินเป็นสำคัญ หากมีความรักก็ทรงสามารถแยก ออกได้ ไม่นำมาคิดคำนึงหรือกังวล ให้เสียสมาธิเมื่อต้องทำหน้าที่ของ นักรบ ความคิดเช่นนี้ตรงกับที่ปรา- กฏในพระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวที่ว่า

ห้วงเมื่อยเสียกิจทั้ง
ยามจะต้องไปดี
ต้องสละทันที
ปวงสิ่งที่ห้วงเหียน

กรณีนี้
ต่อเสียน
ทั้งทอด
หันให้ไกลตัว

(พระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต, ๒๕๒๙ : ๒๙)

ด้วยเหตุดังกล่าว ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะวีรบุรุษนักรบจึงเด่นชัดกว่าพระมหากษัตริย์ และเป็นต้นแบบนักรบที่ดีให้แก่ันกรบอื่น ๆ ของไทย

๖.๓ ความรักของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อแผ่นดินเกิดกับภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรบุรุษต้นแบบ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพระมหากษัตริย์ทรงห่วงกังวลถึงความปลอดภัยของแผ่นดินเกิด และทรงวิตกว่าแผ่นดินพม่าอาจจะตกอยู่ในอำนาจของสมเด็จพระนเรศวร แต่ความห่วงใยดังกล่าวก็ปรากฏอยู่แต่ในความคิดของพระมหากษัตริย์เท่านั้น มองไม่เห็นว่าจะแสดงออกให้เป็นรูปธรรมได้อย่างไร ต่างกับสมเด็จพระนเรศวรที่แสดงออกเป็นพฤติกรรมที่มองเห็นได้ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการยกทัพไปทรงรับศึกพม่าเพื่อกำจัดเสี้ยนหนามของอยุธยา จนกระทั่งได้ทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหากษัตริย์พม่า การลงโทษแม่ทัพนายกองที่ต้องโทษประหารด้วยกรงให้ยกทัพไปตีเมืองของศัตรู ทำให้มีโอกาสได้ขยายพระราชอาณาเขตให้กว้างขวางออกไปกว่าเดิม นอกจากนี้ การที่สมเด็จพระนเรศวรทรงพระสุบิน

ว่าได้ทรงสู้กับพระเชษฐาธิราช แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระองค์ทรงคิดแต่เรื่องที่จะทำศึกกับศัตรูและเอาชนะศัตรูแม้ในยามที่ทรงบรรทมหลับ

๖.๔ ความรักชีวิตของพระมหากษัตริย์กับภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรบุรุษต้นแบบ ความรักชีวิตของพระมหากษัตริย์ทำให้พระมหากษัตริย์แสดงความขลาดกลัวและอ่อนแอออกมาให้ผู้อื่นเห็น พระองค์กราบทูลพระราชบิดาเพื่อหลีกเลี่ยงการนำทัพพม่าไปทำศึกกับอยุธยา มีผลให้พระราชบิดากริ้ว นอกจากนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประสบพบเห็นกลางร้ายต่าง ๆ ก็ไม่สบายพระทัยและแอบเก็บความเศร้าโศกไว้ในพระทัย ทำให้ขาดขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำศึกสงคราม ตรงข้ามกับสมเด็จพระนเรศวรที่ทรงสามารถพลิกสถานการณ์ที่พระองค์กำลังเสียเปรียบให้เป็นฝ่ายได้เปรียบได้ทันทีทันใด คือ แม้ช้างทรงจะพาพระองค์เตลิดเข้าไปในวงล้อมของทหารพม่า แต่ก็ทรงแก้ไขเหตุการณ์วิกฤตได้ด้วยการกล่าวเชิญพระมหากษัตริย์พม่าให้ทำสงครามยุทธหัตถี พฤติกรรมเช่นนี้จะเกิดได้ก็แต่เฉพาะ

คนที่มีสติดี ไม่ตกใจง่าย และมีปฏิภาณไหวพริบอันเฉียบแหลมเท่านั้น

๖.๕ ความรักของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มีต่อเหล่าทหารกับภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรบุรุษต้นแบบ แม้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะทรงเป็นพระ แต่ก็กล้ากราบทูลขอพระราชทานโทษให้แก่แม่ทัพนายกองที่มีความผิดเนื่องจากตามเสด็จไม่ทัน โดยมีกลวิธีอันแยบคายในการกราบทูลสมเด็จพระนเรศวรให้หายกริ้วบรรดาแม่ทัพนายกองเหล่านั้นได้ เหตุการณ์ตอนนี้ชี้ให้เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีเหตุผล และทรงสามารถเปลี่ยนแปลงรับสั่งของพระองค์เองได้เมื่อมีผู้ทักท้วง ทำให้เห็นความเคารพที่พระองค์มีต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้เป็นพระภิกษุผู้ใหญ่ในศาสนาพุทธ และให้ภาพลักษณ์ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ทรงเป็นมนุษย์ปฤถษณธรรมดาที่อาจมีพระดำริบางประการที่ยังไม่ถูกต้องนัก แต่ก็ทรงยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และทรงยอมแก้ไขด้วยการพระราชทานลดหย่อนโทษให้แก่บรรดาแม่ทัพนายกองที่มีความผิด และแม้แต่การลงโทษแม่ทัพนายกองเหล่านี้ ก็ทรงลงโทษชนิด

ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่แผ่นดิน จึงทรงเป็นวีรบุรุษและนักปกครองที่ชาญฉลาดยิ่ง

จากที่กล่าวมาอย่างละเอียด เห็นได้ชัดเจนว่าภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวร คือ นักรบผู้มีปฏิภาณไหวพริบ มีความมองอาจหาญ ไม่กลัวเกรงศัตรู ไม่กลัวตาย ทั้งยังมีภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ที่มีคุณธรรม ไม่เอาแต่พระทัย และทรงรับฟังความคิดเห็นหรือเหตุผลของผู้อื่น

จากการศึกษาวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทำให้ได้ข้อคิดว่าไม่ว่าจะรบเก่งเพียงใด นักรบก็ต้องมีปฏิภาณไหวพริบและสติปัญญาควบคู่ไปด้วย จึงจะสามารถเอาตัวรอดจากศัตรูได้ ในกรณีที่สมเด็จพระนเรศวรสามารถสังหารพระมหาอุปราชาได้ ทั้ง ๆ ที่ตกอยู่ในวงล้อมของทหารพม่าเป็นวีรกรรมที่ทำได้ยากยิ่ง แต่พระองค์ก็ทรงทำได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ นับว่าทรงประสบความสำเร็จในการทำพันธกิจสำคัญและยากยิ่งของวีรบุรุษ และยังเป็นวีรกรรมที่ให้อิทธิพลที่ดีแก่ชนรุ่นหลัง จึงเป็นวีรบุรุษที่สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญตามทัศนะของแคมป์เบลล์ (Joseph Campbell, 1968 : 17)

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น สมเด็จพระนเรศวรจึงเหมาะที่จะเป็นวีรบุรุษต้นแบบของเหล่าทหารกล้า นักเรียนเตรียมทหารและเยาวชนไทยทุกคน ควรจะต้องได้รู้จัก ได้ศึกษาวีรกรรม

ของพระองค์ และยึดถือพระองค์เป็นแบบอย่าง

การที่ทางกองทัพของไทย กำหนดให้วันที่ ๑๘ มกราคม ซึ่งเป็นวันที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาเป็นวันกองทัพไทยก็เป็นเครื่องพิสูจน์ได้ตัวอย่างหนึ่งว่าภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรในฐานะวีรบุรุษต้นแบบเป็นที่ยอมรับ และทางกองทัพก็คงต้องการให้ทหารไทยทุกคนยึดสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นแบบในการรบกับศัตรูของแผ่นดินนั่นเอง

๗. ความสรุป

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงมีกลวิธีอันแยบคายในการนำเสนอภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในฐานะวีรบุรุษนักรบที่ฉลาดและหาญหาญ และในฐานะพระมหากษัตริย์หรือนักปกครองที่ทรงคุณธรรม โดยทรงทำให้ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรในฐานะวีรบุรุษค่อย ๆ ชัดเจนขึ้นทีละน้อย ๆ ผ่านการบรรยายความรักในรูปแบบต่าง ๆ ของตัวละครสำคัญหลากหลายตัวในเรื่อง อันได้แก่ความรักของพระเจ้าหงสาวดี ของพระมหาอุปราชา ของสมเด็จพระวันรัต และของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าภาพลักษณ์ดังกล่าวนี้มีได้เป็นเพียงภาพลักษณ์ที่สะท้อนออกมาจากผลงานที่กวีแต่งขึ้นเท่านั้น แต่เป็นภาพตัวแทน

สมเด็จพระนเรศวร (Representation of King Naresuan) ที่กวีตั้งใจสร้างสรรค์ขึ้นอย่างประณีตจากความคิดและจินตนาการของพระองค์นอกเหนือไปจากภาพลักษณ์ที่ทรงได้มาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นวีรบุรุษต้นแบบที่สมบูรณ์แบบมากที่สุดของไทย และอาจกล่าวได้ว่าภาพตัวแทนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายนี้สมบูรณ์แบบมากกว่าภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเป็นที่มาของเนื้อหาสำคัญในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** เสียอีก เพราะในพระราชพงศาวดารดังกล่าวมิได้กล่าวเรื่องคุณธรรมหรือธรรมะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแต่อย่างใด

ผู้วิจัยหวังว่าภาพตัวแทนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงบรรจุรังสรรค์ขึ้นนี้ จะมีปรากฏอยู่ในภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ภาค ๓ เพื่อให้สมเด็จพระนเรศวรทหารราชทรงเป็นวีรบุรุษต้นแบบของคนไทยทั้งในฐานะต้นแบบนักรบผู้มีปฏิภาณไหวพริบ และในฐานะต้นแบบของกษัตริย์หรือนักปกครองที่มีคุณธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้คนไทยรู้จักวีรบุรุษต้นแบบที่แท้จริงของแผ่นดินไทยที่คำนึงถึงแต่ประโยชน์สุขของแผ่นดิน

เหนือสิ่งอื่นใด หาใช่ประโยชน์สุข
ของตนเอง ของครอบครัว และของ
พวกพ้องไม่.

เอกสารอ้างอิง

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. “คำบรรยายเรื่อง ‘วิเคราะห์
ลิลิตตะเลงพ่าย’” บรรยายให้แก่ครูภาษา
ไทย จากโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพ-
มหานคร ชมรมวิชาการภาษาไทยร่วมกับ
สถาบันภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการ

จัดขึ้น ณ ห้องประชุมกรมวิชาการ ชั้น ๒,
วันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๔๔.

ปรมาวุฒิชินโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระ. ลิลิตตะเลงพ่าย พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา,
๒๕๓๐.

ประคอง นิมมานเหมินท์. “มหากาพย์เรื่อง
ท้าวบาเจือง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”.
วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหา-
บัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต (จากหนังสือพิมพ์
“คูสัตตสมิต” พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๖๓).
คณะกรรมการรวบรวมและค้นคว้า
เกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวบรวม
จัดพิมพ์โดยบริบูรณ์, ๑๑ พฤศจิกายน
๒๕๒๐.

Campbell, Joseph. The Hero with a Thousand
Face. 2nd edition. New Jersey: Princeton
University Press, 1968.

Abstract **The Diverse Dimensions of Love in Lilit Talengphai and The Image of King Naresuan, a Model Hero**

Cholada Ruengruglikit

Associate Fellow of the Academy of Arts, The Royal Institute, Thailand

The diverse dimensions of love in Lilit Talengphai, not only conveying a variety of mood to the readers, but also reflect the characteristics and images of the main characters. In addition, these diverse dimensions of love serve to heighten the image of King Naresuan as a model hero. King Naresuan represents well both the models of a wisdom warrior and a righteous king.

Key words: Lilit Talengphai, diverse dimensions of love, a variety of mood, the characteristics and images of the characters, the image of King Naresuan, a model hero, the model of a wisdom warrior, the model of a righteous king